

ТМ	Г. XXXI	Бр. 1	Стр. 139 - 150	Ниш	јануар - март	2007.
----	---------	-------	----------------	-----	---------------	-------

UDK 316.74:2]:929 Врцан С.

Есеј

Примљено: 09.01.2007.

Драгољуб Б. Ђорђевић

Машински факултет

Ниш

**СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ У СОЦИОЛОГА РЕЛИГИЈЕ:
СРЂАН ВРЦАН (1922-2006) –
СОЦИОЛОГ РЕЛИГИЈЕ СВЕТскоГ УГЛЕДА****

Резиме

Скица за портрет Срђана Врцана, хрватског социолога религије. То је други у низу од десет портрета бивших југословенских социолога религије, који су поставили темеље савремене социологије религије на балканском простору. Уз Срђана Врцана, у десет најзначајнијих социолога религије аутор убраја још: Штефицу Бахтијаревић, Николу Дуганцију, Јакова Јукића, Марка Кершевана, Николу Скледара, Есада Ђимића, Сергеја Флереа, Ивана Цвитковића и Ђуру Шушњића. Аутор, и сâм социолог религије средње генерације, с обзиром да је са њима био и јесте у пријатељском односу – поједини су му били и учитељи – присним тоном и стилем описује познанство, дружење и сарадњу, као и домете њиховог научног рада. Тако је поступљено и у скици портрета Срђана Врцана, који је у међувремену умро, а био је светско име у социологији религије.

Кључне речи: Срђан Врцан, социологија религије, портрети југословенских социолога религије, живот и рад југословенских социолога религије, домет југословенске социологије религије

---

brkab@bankerinter.net

* Текст урађен у оквиру рада на пројекту *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (149014Д), који се изводи на Институту за социологију Филозофског факултета у Нишу, а финансира га Министарство науке и заштите животне средине.

* Према *Речнику књижевних термина* (Нолит, Београд, 1985, стр. 73), **Скица** јесте: "1. – Мала прозна форма – сажет књижевни састав који подсећа на → **кратку причу** (делимично на → **цртицу** и → **вињету**), али мање изразит и формалан, обично намерно поједностављен у поступку, присног тона и стила."

Служба

Живот проф. др. Срђана Врцана, рођеног Сплићанина, испуњен је невероватно богатом наставничком и научном каријером. Студије филозофије успешно је завршио на Филозофском факултету у Загребу (1953), где постиже и докторат наука из подручја социологије (1965). За предавача социологије на Правном факултету у Сплиту биран је први пут 1961. године, а за доцента на истом предмету 1966. и ванредног професора 1971. Редовни професор постаје 1977, бивајући још једном изабран у исти степен 1985. године (предавао је и методологију друштвених истраживања). Др Врцан је 1989. основао Центар за социорелигијска истраживања са десетак претежно младих истраживача, чије је деловање, доласком хадезевске власти, напрасно прекинуто 1992. године.

Професор Врцан је био доста ангажован и у одржавању наставе (додипломске и последипломске) на другим факултетима и научним институцијама. Тако је водио наставу из предмета систематска социологија на Филозофском факултету у Задру (1974–1977) и предмета социологија на Факултету економских знаности у Сплиту (1971–1973). На магистарским студијама Социологије религије на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу предавао је колегије Социологија религије (заједно с проф. др. Есадом Ћимићем) и Религија и савремено друштво. Држао је предавања на последипломским студијама на Факултету за социологију, политичке науке и новинарство у Љубљани, на Правном факултету у Загребу, на Факултету политичких знаности у Загребу, на Филозофском факултету у Београду, на Факултету политичких наука у Сарајеву, на Филозофском факултету у Сарајеву и на Филозофском факултету у Нишу.

Срђан Врцан је био научно активан и у међународним оквирима. Држао је предавања на Институту за социологију Привредног универзитета у Бечу, на Институту за социологију Универзитета у Риму, на Правном факултету у Печују, на Одељењу за социологију Калифорнијског универзитета у Берклију, на Државном колеџу у Сакраменту..., а резултате истраживања излагао у Риму, Фиренци, Бергену, Дрездену, Москви, Берлину, Паризу итд. Био је у три узастопна мандата члан Извршног одбора *Међународне конференције за социологију религије (CISR)* чије је средиште било најпре у Лилу (Француска), а затим у Паризу. Исто тако је био дугогодишњи члан уредништва часописа за социологију религије *Social Compass*, који је најприје издавао Католички универзитет у Лувану (Белгија), а касније кућа Sage Publications из Лондона. С професором Рудолфом Зибертом (Siebert) летима је био кодиректор семинара *Будућност религије* на Интеруниверзитетском центру за последипломске студије у Дубровнику, те је заслужан што су тамо предавали по позиву светски угледни социолози религије Томас Лукман (Luckmann) и Ми-

клош Томка (Tomka), као и познати богослови Вјекослав Бајсић, Јохан Б. Мец (Metz) и Ханс Кинг (Kung).

Др Врцан је био декан Правног факултета (1974–1976) и про-ректор Свеучилишта у Сплиту (1976–1978). Био је покретач и први главни и одговорни уредник часописа за друштвена питања *Погледи*, који је излазио у Сплиту од 1969. до 1990, члан уредништва часописа *Социологија* и *Ревije за социологију*, те председник Југославенског удружења за социологију (ЈУС) и Социолошког друштва Хрватске (ХДС). У два наврата (1974. и 1986) добио је Награду града Сплита за науку. Говорио је, читао и писао енглески, италијански, руски и француски језик, а читао немачки и словенски.

Professor emeritus

Професор Врцан је умировљен 1990. године. Требало је да прође дванаест година да би Сенат Свеучилишта у Сплиту именовало (4. децембра 2002) Стручно повереништво за предлагање доделе почасног научно-наставног звања *professor emeritus*¹ професору др. sc. С. Врцану, редовном професору у пензији Правног факултета. Зашто велим: "Требало је..." Просто зато што је он, уз Н. Висковића, без трунке сумње, у ондашњој Југославији и садашњој Хрватској *најпознатији* друштвени научник са Универзитета у Сплиту. Комисија врхунског састава – проф. др Иван Кувачић, председник, проф. др Раде Калањ и проф. др Никола Висковић – препоручује га за избор кроз седам тачака, од којих цитирамо другу: "С обзиром да је почетак његове знанствене и свеучилишне каријере био повезан с обновом социологије као самосталне друштвене знаности код нас (почетком 60-их година прошлог стољећа), то се може рећи да је он значајно допринио њеном утемељењу и каснијем развоју. Посебно је заслужан за утемељење и развој неколико посебних социолошких дисциплина као што су *социологија религије, социологија спорта, социологија политике* и *социологија избора и изборних сустава*."² И следеће године коначно бива устоличен за професора емеритуса. *Ако је ико од хрватских социолога религије заслужио ово звање, онда је то засигурно проф. Врцан.*

Мој докторат

Тај социолог религије *марксистичког* усмерења, из онда за мене далеког града испод Марјана – кога су ми моји наставници из "херојског доба" нишке социологије с почетка седамдесетих година

¹ То звање је у Србији уведено тек Законом о високом образовању из 2005.

² *Извештај и приједлог* Стручног повјеренства, стр. 6.

(професори Илија Станојчић, Владимир Милановић, Сергеј Флере и Александар Тодоровић) описивали као човека "са 'кичмом', строгог и непопустљивог, врсног полемичара, који не повлађује религији нити цркви" – већ ми је био религиолошки узор у време пријављивања докторске радње у области социологије религије. Бојажљиво сам му одао писмо 1981. молећи да узме учешће у Комисији за оцену добности теме и кандидата за израду докторске тезе. Још с немирнијом стрепњом очекивао сам одговор, од кога је могла да зависи, ако не сва моја академска, онда бар каријера социолога религије. Није било срећније особе од мене када сам добио љубазно писмо у коме ме, иако се први пут среће с мојим именом, проф. Врцан обавештава да ће ме подржати, прихватити се чланства и потписати реферат о одобравању докторске дисертације *Друштвена условљеност и карактер процеса секуларизације у Нишком региону* – али напоменувши да га због заузетости Филозофски факултет у Нишу изузме из даље процедуре. И тако, потписима Врцана, Милановића и Флереа, ментора, 1981. стадох бити докторанд.³ Ту гесту и то унапред указано поверење младом и непознатом магистру никада нећу заборавити проф. Врцану. Да ли сам улагање оправдао – ред је да процене колеге.

Познанство

Читалац си може замислити како сам се осећао када сам први пут срео, на *II Порторошким социолошким сусретима '83*, и упознао социолога религије који је, јасно је из већ описаног, предузео такво дело према мени. Узнемиреност је учинила да, сем представљања с моје стране, није дошло до дужег разговора. За такво што, испоставило се 1985, био је погоднији Сплит и скуп *Домети и размеђа концилске обнове* (његов реферат и текст "Концил и Католичка црква у искушењима сувременог доба", *Погледи* 15/3/:19-30, 1985), на коме сам највероватније запао на Срђанов предлог и који је, сем часних изузетака, сабрао све што је тада вредело у домаћој науци управљеној на религију – примерице, Јаков Јукић, Марко Кершеван, Ивица Маштруко, Никола Скледар, Марко Оршолић и Борис Вушковић. (Спрам онога што се збивало деценију и по уназад у саобраћају хрватских римокатоличких и српских православних богослова, важно је подвући да су на симпозијуму учествовали др Димитрије Калезић и др Чедомир Драшковић, признати теолози и професори Богословског факултета Српске православне цркве – и да су отворено примљени.)

³ А већ 1983. и доктор социологије религије (захваљујући Флереу, Штефици Бахтијаревић, Глигорију Зајечарановићу и Миомиру Ивковићу).

Касније су се сусрети намножили – од Сплита до Загреба, од Љубљане до Београда – али су ми у сећању остала два: јагодински (годишња конференција Југословенског удружења за социологију /ЈУС/ *Структура југословенског друштва*, Светозарево, 19-21. новембра 1987),⁴ на коме је проф. Врцан једноставно бриљирао, водио главну реч у пленарним и одвојеним седницама и био најтраженија персона за сучељавање мишљења, и нишки, који се збио 1989. год. на Филозофском факултету, када је, захваљујући позиву др Зорана Видојевића и проф. др Љубише Митровића, одржао запажено предавање широј публици и студентима магистарских студија из *Социологије развоја*. Ко је могао предвидети, седећи тада на изванредном дружењу у хотелу "Амбасадор", да ће убрзо започети страшан рат мржње и насиља и да ће читава деценија истећи до нановог виђења!? А није да није те вечери др Врцан унеколико и о томе у обрисима приповедао!

Рукописна сарадња

Треба нагласити да је професор Врцан један од најплоднијих социолошких писаца у негдашњој Југославији и међу хрватским социолозима: 17 књига, 210 научних, стручних и прегледних чланака и приказа, плус преко 60 новинских текстова и интервјуа. Узимајући у обзир укупну продукцију, привидно би се дало закључити да је професор био "лак на руци" и да је олако уступао текстове на објављивање. Баш је напротив требало бити стрпљив, упоран и, кадгод, досадан у преговорима за добијање прилога. Кад се обезбеди пристанак, онда се унапред рачунало на сјајан рад, јер др Врцан ретко омане у актуелности и квалитету. Штавише, зборник или часопис с његовим написом *увећава обим читањства и цитираности публикације*. То ме је стимулисало да истрајем и привучем Врцана на кооперацију; и могу се похвалити да сам му, сада видим у правилним размацима – на деценију, у Нишу објавио три сјајне студије: "О неким аспектима новије социологије религије" (*Градина* 21/1-2/:5-20, 1986);⁵ "Атеизам у савременим приликама" (стр. 60-85) у мојој књизи *Искушења атеизма* (Ниш: Градина, ЈУНИР, 1997);⁶ и "Пријепори о цивилном друштву" (*Теме* 30/1/:35-57, 2006). Није могло чешће, а хтело се (видети одељак *Последње виђење*).

⁴ Погледати исцрпан извештај о том импресивном, последњем големом скупу југословенских социолога: Грбовић, Весна (1987) Југословенски социолози о структури југословенског друштва, *Социологија* 39(4):630-636.

⁵ Прештампано у његовој књизи *Вјера у вртлозима транзиције*, стр. 257-303.

⁶ Прештампано у истој књизи, стр. 305-335.

Књига миљеница

Рана заједничка књига с Б. Вушковићем – *Распето католичанство* (Загреб: Наше теме, 1980) – у којој његов део заузима простор од 183. до 343. стране под насловом "Студије и есеји из социологије религије", јесте веома читана за оно доба и без двојбе задуго најутицајнија у оквиру социологије религије. Ико, ко се намерачио на искуствени захват религијско-црквеног комплекса, није могао ама баш ни малко да мрдне без категорија разрађених у њеним поглављима: "Конфесионална припадност и религијска идентификација", "Традиционална везаност за религију и цркву", "Актуална везаност за религију и цркву", "Религијско понашање" и "Религијско веровање".⁷ Па тако и ја – тек почетник у стварима религије и млад докторанд с радњом емпиријски пројектованом. Стога је разумљиво што ми је Врцаново *Распето католичанство* књига миљеница, а не *Од кризе религије к религији кризе. Прилог расправи о религији у увјетима сувремене кризе* (Загреб: Школска књига, 1986) – монографија која је по менеу већине његово најконзистентније дело. ("Писана строгим социологијским дискурсом те с извршним и документираним познавањем радова најзначајнијих сувремених социолога религије, ова је Врцанова књига постигла завидну разину кореспондентности најбољим изданцима свјетске социологије религије.")⁸ Издвајам још три студије из његовог религиолошког опуса: *Религијско понашање I* (Загреб: ИДИС, 1975, коаутор Ш. Бахтијаревић); *Омладина осамдесетих година, религија и црква* (Београд, Загреб: ЦИД, ИДИС, 1986); и *Вјера у вртлозима транзиције* (Сплит: Далматинска кација 2001).

Домет

Срђан је Врцан социолог религије светског угледа. Пресецам очас: ако С. Зриншчак, историчар социологије религије у Хрватској, с правом ставља активност Срђана Врцана међу четири стуба тамошњег развоја те дисциплине,⁹ онда сам ја дубоко уверен да се оправ-

⁷ Зачудо да се Е. Ћимић, критички вреднујући Врцанов научни опус, не обазире на *Распето католичанство* (*Методологијски досег истраживања унутар социологије религије у Хрватској*, Загреб: ИДИС, 1991, стр. 17-60), што обилато чини Сениша Зриншчак (*Социологија религије, хрватско искуство*. Загреб: Правни факултет, 1999, стр. 143-150).

⁸ Сениша Зриншчак, *Социологија религије, хрватско искуство*. Загреб: Правни факултет, 1999, стр. 155. Погледати и: Анкица Мариновић, "Религија и криза", *Теме* 12(3):153-155, 1988.

⁹ "1. дјеловање С. Врцана на Свеучилишту у Сплиту, односно почетак његова занимања за религију, што је резултирало његовим првим знанственим радовима с

дано може зборити о засебној Врцановској школи у југословенској социологији религије.¹⁰ Ту сам идеју првотно лансирао у зиму 2005, држећи слово на промоцији¹¹ Мирка Благојевића књиге *Религија и црква у трансформацијама друштва* (Београд: ИФДТ, Филип Вишњић, 2005): "Он се заправо целокупним опусом, посебно магистратуром и докторатом, тј. књигама *Приближавање православљу и Религија и црква у трансформацијама друштва*, прикључује својеврсном смеру социологије религије, насталом у негдашњој Југославији, а настављеном по новоствореним државама, који ево сада први пут јавно крстим именом *Врцановска школа*. Поред професора Врцана, који је несумњиво обојио тај правац, школи припадају Штефица Бахтијаревић, Сергеј Флере, Иван Цвитковић, Драгомир Пантић и, што да не, Драгољуб Б. Ђорђевић."¹² За сада, и пре но што остали социолози религије подрже или одбију нашу понуду, суштинско обележје Школе дефинисао је сâм др Врцан: "Највише што бих усудио себи приписати свело би се да сам доста досљедно бранио знанствени легитимитет и знанствену плодност једног темељито критичког приступа у социологији религије."¹³ – У којој је, додајмо, мало разумевања за схватање религије *per se*. (Сва је прилика да др Ћимић најгачније карактерише Врцаново место у социологији религије: "Самосвојност приступа на којој 'органички' израста поуздано утемељена и релативно чврста повезаност теоријског и искуственог" / *Методолошки досег истраживања унутар социологије религије у Хрватској*, Загреб: ИДИС, 1991, стр. 17/.)

За проф. Врцана знају најеминентнији светски социолози религије – примера ради, Питер Бергер (Berger), Брајан Вилсон (Wilson), Дејвид Мартин (Martin), Роналд Робертсон (Robertson), Сабино Акуавива (Acquaviva), Томас Лукман, Арналдо Нести (Nesti), Ајлин Баркер (Barker) Грејс Дејви (Dave) – и цитирају га. Није се збило да у разговору, назовимо га тако, с "другим ешалоном" социолога религије по утицају – ради примера, Енцо Паће (Pace), Никос Кокосала-

---

подручја социологије религије крајем 60-их (*Социологија религије, хрватско искуство*, Загреб: Правни факултет, 1999, стр. 65)."

¹⁰ Велики социолози јесу и скромни људи. Стога ми, поводом инаугурисања за родоначелника посебне школе у југословенској социологији религије, др Врцан овако пише: "Поштовани и драги колега, добио сам примјерак *Тема* у којем ме хвалите као оснивача неке школе у 'нашој' социологији религије. Ја сам себе никад нисам тако доживио као што не доживљавам ни данас. Врцан." Електронска порука датирана на 10. јануар 2006.

¹¹ Одржаној 9. марта на Институту за филозофију и друштвену теорију у Београду.

¹² Моја реч "Сјајан принос Врцановској школи социологије религије", као и осталих беседника – Милана Вукомановића, Милоша Немањића и Зорице Кубурић – публикована је у *Темама*, 29(3):417-429.

¹³ Изречено у горе цитираном мејлу.

кис (Kokosalakis), Игор Н. Јаблоков (Яблоков), Ирена Боровик (Borowik), Нонка Богомилова (Богомилова) – свако се не интересује за њега и његов рад. Он је социолог који је објављивао у најпрестижнијим часописима за социологију религије (*Social Compass, State and Society, Religion, Religion in Eastern Europe, Religione e Società, Internationales Jahrbuch für Religionssoziologie...*) и специјалним зборницима¹⁴ – и стекао висок међународни реноме.¹⁵ Искрени ли смо, ми млађи признајмо колико је то напорно за научнике с балканског простора и множини недостижно.

Чврст човек

Тај стасити Далматинац, висок и крупан – громада од човека, како иначе ми из Србије замишљамо људе тога краја – с опрезом успостављајући пријатељства, некеме је понекад деловао оштро и дрвено. Спреман да свагда и свакоме саопшти истину, а она знаде доста пута бити горка, да каже "бобу боб, а попу поп", да укаже на слабости теоријског става или омашку у тумачењу емпиријске евиденције, ту и тамо је наилазио на неразумевање код колега и млађих социолога религије. А уистину се радило о томе – цени ли се са ове кратке временске удаљености – да ти и такви нису могли да отрпе то што им се спочитавало: незнање страних језика и, тиме, никаква комуникација с свежом светском религиолошком књижевношћу; немање конзистентне теоријске позадине и, тако, здраворазумска интерпретација компликованих религијских процеса; изостанак чврсте

¹⁴ Бележим два: Врцан, С. 1993. A Christian confession seized by nationalistic paroxysm, u *Religions sans frontières?*, стр. 150-166. Roma: Presidenza del consiglio dei ministri dipartimento per l'informazione e l'editoria; Врцан, С. 1994. La guerra in ex-Jugoslavia: il coinvolgimento delle religioni, u *Mare di guerra, mare di religioni*, стр. 148-177. Firenze: Edizioni Cultura della Pace.

¹⁵ На жалост, у то се тек уверавамо у реаговањима на његову смрт. Ево једног, примљеног 31. децембра прошле године посредством др Ерика Д. Гордија (Gordy), професора Кларк универзитета у Ворчестеру (Масачусетс, САД): "Passing of Srdjan Vrcan, As we were about to finalize our book 'Next Step in Croatia's Transition Process'* (Nomos, forthcoming 2007), we received on 29th December 2006 the sad news of the death of our colleague and friend Srdjan Vrcan. Dean emeritus and professor of sociology emeritus at the Law School of the University of Split, he was a prolific author, an outstanding sociologist with international-renowned authority in the field of sociology of religion, as well as a 'citoyen engagé' supporting resolutely democratic civic initiatives. We will dedicated our forthcoming book to the life, work and being of Srdjan Vrcan (1922-2006), to the scholar and friend, he was and will continue to be. Christophe Solioz, CEIS (Center for European Integration Strategies) executive director.

*Which includes a chapter written by Srdjan Vrcan (Ch. 2: The Contemporary Controversities about Civil Society)."

критичке позиције и, зато, олако повлађивање политичкој инструментализацији цркве и религије; и мањкавост особне и научне позиције, што обично тера на превртање вредносног склопа, преокретање идеолошке оријентације и мењање политичког "дреса" према захтевима часа. (Својим држањем, мада му није било све потаман с новом хрватском влашћу и целокупном атмосфером с почетка девете деценије – о чему су и до нас допирали поуздани гласови – демонстрирао је сваку врсту интегритета и одбио улогу "прелетача".¹⁶)

Срђан Врцан је значи инсистирао на карактерној *чврстини* сваке врсте: научној, вредносној и политичко-идеолошкој. Ко положи проверу из те три, рекло би се, *дисциплине људскости*, засвагда добија у професору учитеља и пријатеља, сарадника и критичара. Испада тако да Врцан не само да није крут човек, како га појединци доживљавају, већ јесте особа коју би свако од нас пожелео за друга или својту. Јер, само колико пута смо у друштву изјавили – мада многи декларативно – како чезнемо за сапутником који је истинољубив и праведан, постојан и непревртљив, јак и непоткупљив, склон дијалогу и полемици, чак и критици (када је заслужујемо). *Ех, камо среће да је у човечијем соју*, поглавито међу научницима и универзитетским намештеницима, *далеко више људи Врцановог интегритета*.

Последње виђење

Уваженог професора, кога нисам видео још од предавања у Нишу 1989 – но био у сталној директној или посредној комуникацији, поглавито преко Јакова Јукића и З. Видојевића – последњи пут сам срео на међународном округлом столу *Интеррелигијски дијалог као вид помирења у Југоисточној Европи*, одржаном 2000. у београдском хотелу "Метропол" у организацији Београдске отворене школе.¹⁷ С. Врцан је наступио у свом препознатљивом стилу: убедљиво је изложио реферат "Lacerated between Enormous Challenges and Inadequate Responses: Religion in the Nineties in this Region" (*Интеррелигијски дијалог као вид помирења у Југоисточној Европи*, стр. 51-71. Београд: БОШ, 2001), реско учествовао у дискусији и оставио значан утисак. Више пута у паузи кратко разговарајући – јер се није могло доћи на ред од колега, који су га знали једино по чувењу и зато тражили бар минут за себе, и новинара, којима је био адут за сутрашњи или не-

¹⁶ Погледати његов, пред смрт дат, интервју сплитском *Фералу*, који је објављен 3. јануара 2007, као и последњу књигу *Нација, национализам, модерна држава* (2006).

¹⁷ Иза скупа је заправо стајао др Милан Вукомановић, тада доцент а данас ванредни професор социологије религије на Филозофском факултету, коме сам помагао око састављања списка и анимирања учесника.

дељни аналитички чланак¹⁸ – распитивао се за моју тренутну окупацију, истраживања и написе, академски положај и фамилију.

Жељно сам очекивао следеће виђење у Сплиту – 2005. на свечаности поводом проглашења Жељка Мардеша (Јакова Јукића) за почасног доктора Свеучилишта у Сплиту – с намером да се разјасне горње недоумице. На несрећу, професора је болест спречила да буде назочан. Она је узроковала и наредни догађај, јер је обострана рукописна сарадња требало да се истекле године крунише спремањем текста за зборник *Муке са светим*, на коме радим неколико лета и који само што није изашао из штампе. Али, авај, старост је немилојсрдна а болест опака, што ми проф. Врцан сведочи у писму: "Поштовани и драги колега, Захваљујем на Вашем љубазном позиву да судјелујем једним својим прилогом у зборнику којег припремате. Начелно бих био веома склон тај позив прихватити из низа разлога, али, на жалост, има превише околности да то и остварим. Прије свега то су моје године (84), затим, ту је моје опће здравствено стање. Све више након смрти свог брата осјећам да истјече мој рок трајања. Стога, данашња моја обећања треба примити 'cum grano salis'. Али кад бих све то занемарио, имао бих једно садржајно питање: је ли средишње питање планираног зборника питање о могућој знаствености социологијског подухвата у сфери религије ако се религија дефинира уз помоћ светог или је то питање о предностима и манана узимања управо светог као дефиниторног обиљежја религије и религијског уопште и то изведеног и проматраног као антрополошке универзалије. Уз новогодишњу честитку Вама и Вашима у старинском сплитском стилу 'сритно и берићетно ван дошло младо лито'. Врцан." (Мејл послан 10. јануара 2006.)

А ја се надао да, када изађу *Муке са светим*, још једанпут угостим драгог ми професора на промоцији у Нишу.¹⁹

Критика

Посрећило ми се: проф. Врцан немилице ме је цитирао у часописним текстовима и књигама, и то оним објављеним у иностранс-

¹⁸ Тако је далеко одјекнуо интервју "Велика ишчекивања", објављен у НИН-у (2000, бр. 2596, од 28. септембра, стр. 28-29).

¹⁹ Накратко, јер је стигло и електронско писмо (23. марта 2006) следеће садржине: "На жалост, мој тата је сломио кук и добио инфаркт, те се налази у болници. Стање му је за сад стабилно, прењет ћу му Ваше поздраве, срдачан поздрав, Млађан Врцан (син)." И још тужније два дана уочи дочека Нове 2007 (29. децембра) од проф. др Ивана Цвитковића: "Брка, управо сам добио обавијест из Загребачког радио објавио вијест о смрти проф. Врцана. Уз Мардеша, остадосмо без још једног социолога религије. Да се твоја колумна у 'Темама' не претвори у 'In metogiam'! Поздрав од Цвитковића."

тву (на енглеском и италијанском), тиме доприноси и мојој афирмацији²⁰. – Дакако, понекад и критиковао. Захваливши му се, при последњем сусрету у Београду, што ме је редовно наводио – нарочито зборник *Православље између неба и земље*²¹ – нисам стигао да затражим одређена појашњења за оцене које је у чланцима износио поводом мојих ставова о "српском" православљу и Српској православној цркви. Упућене ми критичке опаске не доживљавам "нападом", него их тумачим као резултат недовољно пажљивог разабарања целине и контекста изнетих анализа и предвиђања. Понајмање не стоји да сам игде написао како нигде у Европи није постигнуто сагласје световног и светог као у Србији.²² Размрсивање тога клупка ставља се у аманет неком будућем социолошком докторанду који ће се тек ухватити у коштац с питањем: куда иде социологија религије у републикама ех-Југославије?

Врцанова искрица за социологе религије

"Постоји, међутим, и другачији начин одношења наспрам религије. То је начин у којем се религија појављује као састојак људског живљења и људског искуства који је упитан, те је предмет трајније и суставне критичке рефлексije... Дакако, критичка рефлексija је по правилу водила двоструком исходу: једном је водила до обнове неупитности религије, али на новој и вишој, сада рефлектираној разини, јер увјерљивост објављене истине није сама по себи искључивала рефлексiju или је чинила сувишном; други пут је завршавао с инхерентном упитности утемељеној на рефлексiji и пријепорности религије. Социологија религије се као особити знанствени потхват развила у оквиру овог другог опћег односа наспрам религије и такав однос претпоставља."

²⁰ Одакле бисмо и како иначе доспели у корице књига С. Акуавиве и Е. Паћеа (*Социологија религије. Проблеми и перспективе*. Загреб: Societas, 1996, стр.103), те Г. Дејви (*Религија у сувременој Европи. Мутације сјећања*. Загреб: Голден маркетинг, Техничка књига, 2005, стр. 37).

²¹ Ниш: Градина, 1991.

²² Проф. др С. Флере, словеначки социолог религије и мој ментор на докторату, обавештава ме: "Врцан Ти је цитирао два рада у свом чланку из 95. о српском православљу. Не види се из навода где си ти тако написао (приближно) – ни у једној држави у Европи није постигнуто такво јединство световног и светог (стр. 236) – можда у неком раду из г. 1991." (Мејл од 21. септембра 2006.) "Врцан је написао 95. један врло критички чланак и објавио га у једном часопису који је у међувремену престао да излази, а био је врло угледан (Врцан, С. 1995. A Christian confession possessed by nationalistic paroxysm: the case of Serbian Orthodoxy, *Religion* 25, 357-370." (Мејл од 23. септембра 2006.)

**A SKETCH FOR A PORTRAIT OF YU SOCIOLOGIST OF
RELIGION:SRDJAN VRCAN (1922-2006) – A WORLD FAMOUS
SOCIOLOGIST OF RELIGION**

Summary

A sketch for the portrait of Srdjan Vrcan, Croatian sociologist of religion. This is the second in the series of ten portraits of former Yugoslav religion sociologists, who laid the foundations of modern sociology of religion in the Balkans. In addition to, the author lists ten other most important sociologists of religion: Stefica Bahtijarevic, Nikola Dugandzija, Jakov Jukic, Marko Kersevan, Nikola Skledar, Esad Cimic, Sergej Flere, Ivan Cvitkovic and Djuro Susnjic. The author, himself a mid-generation sociologist of religion, having been a friend with all – while some were also his teachers – uses informal intonation and style to describe the friendship, relationship, cooperation, and also the scope of their work as scientists. The method was also used in the sketch for a portrait of Srdjan Vrcan, a world famous sociologist of religion, who passed away in the meantime.

Key Words: Srdjan Vrcan, Sociology of Religion, Portraits of Yugoslav Sociologists of Religion, Life and Work of Yugoslav Sociologists of Religion, Scope of Yugoslav Sociology of Religion